

Aleksander Kiklewicz
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn
e-mail: aleksander.kiklewicz@uwm.edu.pl

Składnia semantyczna Stanisława Karolaka w perspektywie leksykologicznej i leksykograficznej

Stanisław Karolak's semantic syntax in lexicological and lexicographical perspectives

The author considers the state of the art in the contemporary research in the field of semantic syntax, and in particular it focuses on Stanisław Karolak's theoretical model. The article discusses some perspectives of its application in modern linguistics: in the field of lexicography, functional semantics, contrastive linguistics, Slavic studies and other areas.

Słowa kluczowe: semantyka, składnia, składnia semantyczna, składnia eksplikacyjna, lingwistyka funkcjonalna, lingwistyczna teoria Stanisława Karolaka
Key words: semantics, syntax, semantic syntax, explicative syntax, functional linguistics, Stanisław Karolak's linguistic theory

Poruszane w niniejszym artykule zagadnienia wiążą się z realizacją projektu finansowanego przez NCN pt. „Właściwości składniowe czasowników jako baza ich zintegrowanego opisu leksykograficznego (w perspektywie polsko-bułgarsko-rosyjskiej)”¹. Przedmiotem badania są zależności między cechami semantycznymi czasowników (należących do dwóch klas: *verba mentalis* i *verba sentiendi*) a spełnianymi przez nie wzorcami składniowymi w perspektywie leksykograficznej. Perspektywa leksykograficzna oznacza tu, po pierwsze, sporządzenie trzyjęzycznego słownika syntaktycznego, zawierającego wykazy form realizacji składniowej, w postaci schematów eksplicytacji zgodnie z modelem S. Karolaka (2002: 153 i n.), czasowników mentalnych i emotywnych we współczesnym języku bułgarskim, polskim i rosyjskim. Poszczególne hasła w trzech językach zostaną połączone hiperłączami, tak aby umożliwić zautomatyzowany dostęp do informacji

¹ Projekt o numerze 2013/11/B/HS2/03116, realizowany w Instytucie Sławistyki PAN pod kierunkiem prof. dr hab. Małgorzaty Korytkowskiej, przyznano na lata 2014–2017.

syntaktycznej o innojęzycznych odpowiednikach wszystkich leksemów w zebranych i opracowanym materiale językowym. Po drugie, wychodzimy z założenia, że informacja o schematach eksplikacyjnych okaże się przydatna przy tworzeniu słowników opisowych nowej generacji, tzn. opartych na idei składni funkcjonalnej (zob. Mustajoki 2006: 21 i n.), iż formalno-gramatyczne struktury zdaniowe stanowią bardziej lub mniej pełne, dyskretne reprezentacje bazowych struktur pojęciowych.

Choć założenia teoretyczne składni funkcjonalnej w językoznawstwie polskim sformułowano jeszcze w 1984 r. w pierwszym tomie *Gramatyki współczesnego języka polskiego* (Topolińska 1984: 6 i n.), to jednak, jak już pisaliśmy we wcześniejszych publikacjach (Kiklewicz/Korytkowska 2012: 577 i n.; 2013a: 52 i n.), współczesna praktyka leksykograficzna notorycznie lekceważy fakt systemowo zaprogramowanej hierarchii form składniowych, a mianowicie w kierunku od dyskretnych, pełnoskładowych, izosemicznych² – do skondensowanych, zminimalizowanych, nieizosemicznych.

S. Karolak rozróżniał zdania elementarne i derywowane (1984: 13). Zdania pierwszego typu to „autonomiczne jednostki informacyjne, które zawierają tylko składniki konieczne (obligatoryjne) i nie pochodne pod względem semantycznym”, podczas gdy zdaniom drugiego typu przysługuje pewna historia transformacyjna. W związku z tym należy podkreślić zasadniczą bliskość modelu składniowego Karolaka z gramatyką transformacyjną: w obydwu przypadkach o systemowej wartości jednostki pochodnej (w szczególności kompozycyjnej) stanowi jej historia transformacyjna, a przede wszystkim kształt i funkcje jednostki wyjściowej. Wobec tego nie można uznać za uzasadnioną praktykę leksykograficzną, gdy opis poziomu walencji jednostek leksykalnych okazuje się oderwany od „implikacyjnych wymogów predykatów”, na czym szczególnie zależało Karolakowi (2002: 153), a interpretacja semantyczna związku rzędu, stosowana np. przez badaczy szkoły moskiewskiej (Apresjan 2010: 285 i n.), okazuje się mało skuteczna z uwagi na jej wtórny, komplementarny charakter w stosunku do związku rzędu, czyli wymogów *stricte* formalnych, akomodacyjnych. Autorzy *Aktywnego słownika języka rosyjskiego* piszą we wstępie, że ich słownik powinien zaspokoić zapotrzebowania w zakresie tworzenia wypowiedzi i tekstów (Apresjan 2014: 6), jednak, jak wydaje się, wbrew tej deklaracji wymóg opisu według zasady funkcjonalizmu „od znaczenia do formy”³ (zob. Mustajoki 2006: 21) nie zostaje tu spełniony.

² Pojęcie izosemiczności wprowadziła rosyjska badaczka G.A. Zolotowa (1988: 430).

³ S. Karolak, nie powołując się na tradycję składni funkcjonalnej, w rzeczywistości był zwolennikiem funkcjonalizmu w językoznawstwie. Przeciwwstawiał swoją „gramatykę o podstawach semantycznych” gramatyce transformacyjno-generatywnej, w której „komponent

Ażeby to udowodnić, rozważę przykłady. Rosyjski czasownik *видеть* występuje w *Aktywnym słowniku* w kilku znaczeniach. Poza znaczeniem perceptywnym, socjatywnym i innymi autorzy *Słownika* wyodrębniają kilka użyczeń tego czasownika w znaczeniu działalności myślowej/poznawczej (Apresjan 2014: 120 i n.):

*видеть*_{5.1} A1 видит A1 в своем A3 как A4

‘В части A3 сознания человека A1 есть зрительный образ объекта A2, который в этот момент органами чувств не воспринимается или не существует, в роли A4 или в роли деятельности A4’

Мысленно она уже видела своего мужа светилом мировой науки.

*видеть*_{5.2} A1 видит A2 в A3

‘Человек A1 считает, что A3 есть A2’

В преподавании он видел свое призвание.

*видеть*_{5.3} A1 видит A2 по A3

‘Человек A1 понимает факт или ситуацию A2 на основании того, что он понял раньше или на основании признаков A3’

Теперь вы видите свою ошибку?

*видеть*_{5.4} A1 видит A2

‘Человек A1 знает A2 или считает, что существует A2, потому что A1 как бы видит A2’

Я же вижу, на каких сайтах она сидит.

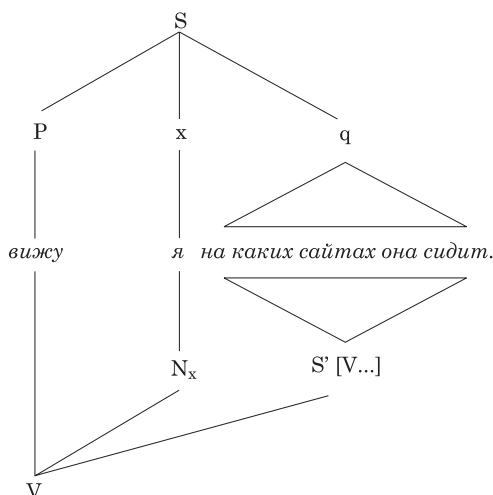
Zestawienie powyższych informacji wykazuje, że hierarchia struktur zdaniowych w *Aktywnym słowniku* jest wręcz odwrotna w stosunku do hierarchii systemowo uwarunkowanej. Po pierwsze, należy stwierdzić, że wszystkie wyodrębnione w *Słowniku* (w sekcji 5) odmiany znaczeniowe należą do jednej, wspólnej kategorii pojęciowej, na której jest ufundowana struktura propozycjonalna z dwumiejscowym predykatem stanu mentalnego: $P(x, q)$. W znaczeniu mentalnym czasownik *видеть* wskazuje na stan psychiczny człowieka (bądź innej istoty żywej), gdy ktoś zdaje sobie sprawę, uświadamia pewien stan rzeczy. Specyfikacja argumentu propozycjonalnego (czyli charakter będącego przedmiotem refleksji stanu rzeczy) zasadniczo nie zmienia wartości funkcji psychicznej: czy to A2, czy to A3 jako A4.

Po drugie, skoro wszystkie użycia mentalne czasownika *видеть* należą do tego samego typu propozycjonalnego, trudno jest zaakceptować

syntaktyczny jest podstawowy w tym sensie, że to on generuje ciągi [syntaktemów – A.K.], a komponent semantyczny interpretuje tylko ciągi uprzednio wygenerowane”. Odwrotnie, w składni semantycznej Karolaka uznaje się „za teoretycznie bardziej uzasadnione podporządkowanie reguł szczegółowych regułom ogólnym”. Karolak w związku z tym pisał: „Przyjęliśmy [...] hierarchię, w której składnia semantyczna – zbiór reguł łączliwości pojęć [...] – stanowi podstawowy komponent modelu. Dominuje on nad składnią formalną – zbiorem reguł nieuniwersalnych, idiomatycznych” (2002: 95).

występującą w *Słowniku* rozbieżność hasel co do liczby aktantów: w haśle 5.1 występują cztery aktanty, w hasłach 5.2 i 5.3 – trzy aktanty, a w haśle 5.4 – dwa. We wszystkich użyciach mamy do czynienia z tym samym doznaniem poznawczym, nie można więc zaakceptować odwołania się do świadomości podmiotu w jednym przypadku i braku takiego odwołania się w innych przypadkach.

Po trzecie, gdyby nawet przyjąć zaproponowany przez *Słownik* podział użyć czasownika, nie można zaakceptować zastosowanej kolejności hasel: struktura składniowa, zawarta w zdaniach typu 5.4, zdecydowanie ma charakter elementarny (czy też izosemiczny), jako że w najbardziej adekwatny sposób reprezentuje ona strukturę pojęciową:

Wszystkie inne struktury składniowe (5.1, 5.2 oraz 5.3, a także nieodnotowane w *Słowniku*) należy potraktować jako derywowane:

Мысленно она уже видела своего мужа светилом мировой науки < Мысленно она уже видела (т.е. осознавала, понимала, отдавала себе отчет в том), что ее муж станет /будет светилом науки.

В преподавании он видел свое призвание < Он видел (т.е. осознавал, понимал, отдавал себе отчет в том), что преподавание является его призванием.

Теперь вы видите свою ошибку? < Теперь вы видите (т.е. осознаете, понимаете, отдаете себе отчет в том), что вы совершили ошибку?

Zdania derywowane powstają na skutek procesów transformacyjnych, takich jak np. kompresja struktury predyktywnej czy też jej dyspersja (rozszczerzenie) – zjawiska te są znane składniowcom (zob. Korytkowska 1992: 92 i n.; Karolak 2002: 104 i n.; Apresjan 2010: 351 i n.), jednak prak-

tyka opisu znaczeń, a także praktyka egzemplifikacji w słownikach opisowych pozostaje w oderwaniu od teorii lingwistycznej, bazując przeważnie na intuicji autorów słowników, a także na względach uzualistycznych, tzn. na częstości użycia form syntaktycznych w działalności językowej. Model składni semantycznej Karolaka pozwala na konsekwentne uporządkowanie materiału językowego w hasłach słownikowych. Za przykład może posłużyć omówiony wcześniej czasownik *видеть*.

Tabela 1. Schematy walencyjne rosyjskiego czasownika *видеть*

SCHEMAT EKSPLIKACYJNY + SCHEMAT ZDANIOWY	ILUSTRACJE
$V N_x, V_q \dots \rightarrow V N_{nom} \text{ (Pron) Con } V \dots$	<i>Теперь я вижу, что погибель моя неминуема!</i> <i>Я (не) вижу, кто может это сделать.</i> <i>Я вижу, что ты не понимаешь.</i>
$V N_x, NV_q \dots \rightarrow V N_{nom} N_{acc}$	<i>Я вижу одно решение проблемы.</i> <i>Везде там он видел дружбу.</i>
$V N_x, NV_q NV_q \dots \rightarrow V N_{nom} N_{acc} \text{ Prep } N_{gen} / V N_{nom} N_{acc} \text{ Prep } N_{loc}$	<i>В качестве новой сферы применения своей технологии они видят продукцию военного назначения.</i> <i>В качестве потенциальной сферы применения своей технологии они видят медицину.</i> <i>Они не видят смысла в войне за Донбасс.</i>
$V N_x, N_{aq} N_{aq} \dots \emptyset_q \rightarrow V N_{nom} N_{acc} \text{ Prep } N_{gen} / V N_{nom} N_{acc} \text{ Prep } N_{acc}$	<i>Некоторые арабские государства видят Израиль в качестве/как потенциального партнера в борьбе с Ираном.</i>
$V N_x, NV_q \dots N_{aq} \rightarrow V N_{nom} N_{acc} \text{ Prep } N_{loc}$	<i>Россияне видят в Газзаеве замену Капелло.</i>
$V N_x, N_{aq} NV_q \dots \rightarrow V N_{nom} N_{acc} \text{ Prep } N_{gen}$	<i>Россияне не видят Газзаева в качестве замены Капелло.</i>
$V N_x, N_{aq} \emptyset_q \dots \rightarrow V N_{nom} N_{acc}$	<i>Я вижу (в мыслях) Павловск холмистый...</i>

Należy skonstatować, że powszechna praktyka leksykograficzna jest jak na razie bardzo daleka od konsekwencji w zastosowaniu zasady zróżnicowania i porządkowania form składniowych, brakuje świadomości pierwszeństwa – z lingwistycznego, systemowego punktu widzenia – reprezentacji elementarnych. Model Karolaka, mimo że sformułowano go w odniesieniu do jednostek składniowych, otwiera przed współczesną leksykografią perspektywę ujednoczenia praktyk definiowania wyrazów (szczególnie występujących w funkcji predykatywnej), segmentacji hasel oraz ich egzemplifikacji w oparciu o informację na temat (realizowanych w formach gramatycznych) implikacyjnych wymogów semantycznych w aspekcie syntagmatyki.

Perspektywa leksykograficzna stanowi jedno z możliwych nowych zastosowań modelu składni semantycznej Karolaka. Poza tym w ramach wspomnianego na początku projektu badawczego realizujemy kilka innych zadań, które pozwolą na uszczegółowienie informacji o właściwościach walencyjnych czasowników oraz zależnościach między semantyką a składnią. Chodzi m.in. o takie aspekty badawcze jak: 1) aspekt konfrontatywny; 2) opis wariantów diatetycznych; 3) opis towarzyszących polisemii czasowników zróżnicowań składniowych; 4) aspekt stylistyczny – odmienna realizacja form syntaktycznych w różnych stylach funkcjonalnych; 5) aspekt kwantytatywny – regularność realizacji schematów eksplikacyjnych zarówno ze względu na reprezentacyjność w systemie języka (liczbę reprezentujących dany model składniowy jednostek leksykalnych), jak i ze względu na częstość występowania w mowie; 6) aspekt nominatywny – syntetyczny i analityczny status wykładników predykcji; 7) aspekt leksykalny – badanie uwarunkowań właściwości walencyjnych czasowników ich przynależnością do określonych klas semantycznych.

W pierwszej kolejności zasługuje na omówienie informacja na temat składniowego wymiaru polisemii, tym bardziej że ten aspekt jest bezpośrednio związany z problemem leksykografii czasowników. Niejednokrotnie zwracano uwagę na to, że wadą tradycyjnych i współczesnych słowników opisowych jest nieuzasadniona dyferencjacja znaczeń leksykalnych, mnożenie odmian semantycznych na podstawie różnic w zakresie ich łączliwości składniowej (Kiklewicz/Korytkowska 2012; 2013a; 2013b; Kiklewicz 2015). Z jednej strony, badacze opierają się na słusznej zasadzie wzajemnej zależności między paradygmatyką a syntagmatyką: właściwości semantyczne wyrazów realizują się w sferze ich dystrybucji, a ich charakterystyki walencyjne rzutują na zawartość pojęciową. Z drugiej strony, zależność ta ma charakter względny. Swego czasu E. Grodziński (1984) pokazał, że nawet w przypadku synonimów właściwości walencyjne wyrazów mogą się różnić. To samo dotyczy syntetycznych i analitycznych form niektórych predykatów: ich możliwości syntaktyczne pokrywają się tylko częściowo. Na przykład różniący się pod względem stylistycznym predykatory *wyrazić* i *dać wyraz* należy uznać za synonimiczne czy też quasisynonimiczne. W konstrukcjach składniowych, zawierających każdą z tych jednostek, (drugi w kolejności) argument propozycjonalny może zostać wyrażony grupą nominalną w przypadku zależnym:

(1) Wyraził swoją akceptację // Dał wyraz swojej akceptacji.

Jednak możliwości wypełnienia tej pozycji w przypadku predykatora analitycznego są bardziej ograniczone:

- (2) Prokurator wyraził zgodę // ? Prokurator dał wyraz zgodzie.
- (3) Jan nader dosadnie wyraził swą opinię // ? Jan nader dosadnie dał wyraz swojej opinii.
- (4) Pisarz wyraził to dosadniej // ? Pisarz dał wyraz temu dosadniej.

Zgodność semantyki i składni jest poważnie zakłócana także przez możliwość dywersyfikacji syntagmatycznych właściwości czasowników: ta sama bazowa struktura propozycjonalna zwykle jest wyrażana na kilka sposobów, innymi słowy – jednej strukturze elementarnej jest przyporządkowanych kilka struktur derywowanych, co właściwie zostało zaprezentowane w tabeli 1.

Dlatego w modelu składni eksplikacyjnej o tożsamości znaczenia (i tożsamości hasła słownikowego) nie decydują względy formalno-gramatyczne (akomodacyjne), lecz względy semantyczne: zawartość pojęcia leksykalnego oraz implikowane miejsca argumentowe (czyli schematyczna struktura sytuacji referencyjnej).

Karolak nie był zwolennikiem nadmiernego mnożenia znaczeń. O tym świadczy chociażby przykład jego analizy zdań ufundowanych na czasowniku *zabić* (2002: 105 i n.). Pisząc, że czasownik ten (a także jego synonimy) „konotuje jedno uzupełnienie zdaniowe i jedno przedmiotowe”, co odpowiada strukturze propozycjonalnej $P(q, y)$, Karolak przytaczał przykłady tego, że „argument propozycjonalny związku przyczynowego bywa [...] reprezentowany w sposób bardziej lub mniej abstrakcyjny” (tamże: 107):

- (5) Anna zabiła napastnika.
- (6) Anna zabiła napastnika nożem.
- (7) Anna zabiła napastnika uderzeniem noża.
- (8) Anna zabiła napastnika, uderzając go nożem / wbijając mu nóż w serce.
- (9) Zabiła go obojętność Anny.
- (10) Anna zabiła go swoją obojętnością.
- (11) Zabiła go utrata kochanej kobiety.
- (12) Lawina zabiła w Tatrach grupę turystów.
- (13) Samochód zabił przechodnia.

Zwróćmy uwagę na to, że Karolak traktuje jako jeden fakt lingwistyczny (przypisując mu inwariantne znaczenie ‘x robi coś, co spowoduje to, że y nie żyje’) użycia czasownika *zabić*, które w słownikach opisowych należą do różnych haseł. Tak więc w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod redakcją S. Dubisza (2008: 742) wyodrębniono osiem znaczeń tego wyrazu. Na przykład autorzy tego słownika rozróżniają znaczenie pierwsze – ‘pozbawić kogoś, coś życia w sposób gwałtowny, zadać komuś śmierć, uśmiercić’ i znaczenie drugie – ‘stać się przyczyną czyjejś śmierci, spowodować śmierć kogoś, czegoś’. Różnica wydaje się słabo zauważalna: przecież *pozbawić życia* oznacza *stać się przyczyną czyjejś śmierci*. Owszem, działania Anny w zdaniu (5) mogą mieć charakter celowy, zamierzony, podczas gdy osunięcie

się lawiny odbywa się w sposób bezwolny. To jednak nie zmienia faktu, że skutkiem obydwu zdarzeń jest to, że ‘y nie żyje’. Celowość lub niecelowość czynności w tym przypadku, jak wydaje się, nie odgrywa istotnej roli. Na przykład przytoczone wyżej zdanie (13) stanowi pod tym względem trudny do zinterpretowania egzemplarz: z jednej strony, nie chodzi o celowe działanie samochodu, choć z drugiej strony, nie można też twierdzić, że (bezpośrednio) samochód stał się przyczyną śmierci – przyczyną było uderzenie samochodu. Można więc zastanawiać się, czy mamy tu do czynienia z pierwszym, czy z drugim znaczeniem.

W słowniku pod redakcją S. Dubisza występuje też trzecie znaczenie czasownika *zabić*: ‘doprowadzać do utraty zdrowia, być przyczyną cierpień; wyczerpywać’, np. (przykłady ze słownika):

- (14) Zabija go samotność.
- (15) Zabija ją niepokój o losy syna.
- (16) Tropikalny klimat ją zabija.

W tym przypadku struktura propozycjonalna pozostaje bez zmian, lecz ewidentnie zmienia się pojęcie leksykalne: tym razem nie chodzi o śmierć biologiczną, lecz o cierpienie, doznanie psychicznego lub fizycznego bólu. Zwróćmy uwagę na to, że czasownik w definicji słownikowej, a także w przykładach występuje w formie niedokonanej. Wobec tego pozostaje niejasnym, czy czasownik w formie dokonanej nadal wyraża to trzecie znaczenie, czy zachodzi zmiana znaczeniowa:

- (17) Zabiła go samotność.
- (18) Zabił ją niepokój o losy syna.
- (19) Zabił ją tropikalny klimat.

Na przykład Aleksandrowi Błokowi przypisuje się wypowiedzenie na temat śmierci Puszkina:

- (20) Пушкина убил не Дантес, а отсутствие воздуха ‘Puszkina nie zabił Dantes, lecz brak powietrza’.

W tym przypadku w jednym kontekście, a mianowicie w jednym związku współrzędnym znajdują się dwa użycia czasownika *zabić* – celowe (*zabił Dantes*) i niecelowe (*zabił brak powietrza*)⁴. Z dokonanej formy czasownika wynika, że nie chodzi tu o cierpienie, lecz o to, że ‘y nie żyje’. Podobnie jest w przykładach z monografii Karolaka (9), (10) i (11). Oczywiście można

⁴ J.D. Apresjan (1995: 186) uważa, że kompatybilność lub niekompatybilność z danym wyrazem kilku jego kolokatów – w obrębie konstrukcji współrzędnej – jest formalnym świadectwem tożsamości lub nietożsamości znaczeń leksykalnych tego wyrazu w różnych użyciach składniowych.

dyskutować, czy zabicie poprzez takie działanie, jak uderzenie kogoś nożem, jest równoważne z zabicim poprzez bycie wobec kogoś obojętnym, ale są to względy zewnętrzne, ekstensjonalne, podczas gdy struktury językowe odzwierciedlają mentalną reprezentację rzeczywistości. Pod tym względem należy „uszanować” intencję podmiotu językowego (np. wybitnego poety Aleksandra Błoka), który uważa, że strzał Dantesa w taki sam sposób przyczynił się do śmierci Puszkina, jak to, że w Imperium Rosyjskim pierwszej połowy XIX w. „brakowało powietrza” (w sensie politycznym).

Karolak raczej nie zaproponował rozwiązania problemu, jakim są kryteria dyferencjacji znaczeń leksykalnych i rola w tym czynnika składniowego. Najbardziej ogólny algorytm semantycznego przyporządkowania różnych użyć czasownika można, przy uwzględnieniu modelu składni eksplikacyjnej, sformułować następująco:

(1) użycia *p* jednostki leksykalnej *i* reprezentują różne struktury propozycjonalne, wobec tego realizują różne znaczenia leksykalne

(2) użycia *p* jednostki leksykalnej *i* reprezentują jedną strukturę propozycjonalną, wobec tego realizują jedno znaczenie leksykalne lub różne znaczenia leksykalne

(3) użycia *p* jednostki leksykalnej *i* mają charakter parafrastyczny, tzn. reprezentują jedną strukturę propozycjonalną w sposób bardziej lub mniej dyskretny, pełnoskładowy – ich różnice dotyczą tylko stopnia eksplikacji struktury propozycjonalnej, wobec tego realizują one jedno znaczenie czasownika

(4) użycia *p* jednostki leksykalnej *i* reprezentują jedną strukturę propozycjonalną, jednak wiążą się z różnicowaniem pojęcia leksykalnego, wobec tego realizują one różne znaczenia czasownika

Oczywiście ważne są formalne kryteria wyodrębnienia sytuacji typu (3) i typu (4). Pod tym względem istotne jest kryterium transformacyjne (czy też parafrastyczne) – możliwość (lub niemożliwość) transformacji strukturalnej za pośrednictwem tej samej formy składniowej. Na przykład w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* czasownikowi *rozumieć* jest przyporządkowanych pięć znaczeń:

1. pojmować treść przekazywanej informacji, polecenia itp., np.: *Była tak zmęczona, że ledwo rozumiała, co czyta*; 2. zdawać sobie sprawę z czegoś, być świadomym czegoś, wiedzieć, np. *Rozumieli, że grozi im niebezpieczeństwo*; 3. przypisywać czemuś określone znaczenie, wyciągać z czegoś wnioski, interpretować coś, np. *Zapytał, jak ma to rozumieć*; 4. wczuwać się w treść cudzych przeżyć, pragnień, motywów postępowania, wykazywać zrozumienie dla kogoś, np. *Najlepiej rozumiała go siostra*; 5. znać jakiś język, np. *Nie rozumiał po węgiersku ani słowa* (Dubisz 2008: 1062).

Teoretycznie rzecz biorąc, funkcję parafraz powinny pełnić zawarte w słowniku definicje, choć nie zawsze tak jest. Na przykład piąta definicja

nie przystaje do ilustracji zdaniowej: skoro *nie rozumiał ani słowa* (w *tekście, wypowiedzi*), więc ‘nie pojmował treści przekazywanej (w języku węgierskim) informacji’. Konstrukcje tego piątego typu mają charakter idiomatyczny, a mianowicie zakładają kompresję jednego z członów, reprezentujących argument propozycjonalny:

- (21) Nie rozumiał po węgiersku ani słowa = ‘Nie pojmował treści żadnego słowa w wypowiedzi, (ponieważ) mówiono po węgiersku, a on nie znał języka węgierskiego’.

Jak widzimy, informacja ‘znać język’ nie odnosi się do czasownika *rozumieć*, lecz do otaczających go komplementów. Można sobie wyobrazić sytuację, gdy ktoś rozumie komunikat w języku węgierskim, ale nie zna tego języka. Na przykład w czasie debaty w Parlamencie Europejskim o sytuacji w Polsce w związku z kontrowersjami wokół Trybunału Konstytucyjnego i ustawy o radiofonii i telewizji lider liberałów Guy Verhofstadt zwrócił się do premier Beaty Szydło w taki sposób:

- (22) Być może był jakiś problem z tłumaczeniem, ale czy pani powiedziała, że pani pójdzie za decyzją Komisji Weneckiej, tak czy nie? To zrozumiem nawet po polsku (<http://wiadomosci.onet.pl>).

Drugi przykład: mieszkający w USA rosyjski filolog Aleksander Żółkowski wspomina w jednym z esejów, że swego czasu, mieszkając w Moskwie, tłumaczył na zamówienie tekst z języka portugalskiego na język rosyjski. Swoistość tej sytuacji była w tym, że tłumacz akurat nie znał portugalskiego... Kiedy tekst ukazał się w druku, Żółkowski z zaskoczeniem przeczytał na stronie tytułowej książki: „Tłumaczenie z hiszpańskiego...” (<http://coolib.net/b/252628/read>).

W ramach realizacji projektu „Właściwości składniowe czasowników...” uwzględniliśmy polisemię czasowników mentalnych i sentymentalnych, ustalając, jakie zmiany walencyjne towarzyszą (i czy w ogóle towarzyszą) zmianom znaczeniowym. Zaprezentuję fragment tego opisu – analizy rosyjskich czasowników mentalnych.

Przede wszystkim należy zaznaczyć, że zjawisko polisemii występuje zarówno w obrębie tej klasy semantycznej (gdy jest zachowywane znaczenie czynności/operacji mentalnej, stanu lub procesu mentalnego), jak i poza jej obrębem. Za przykład może posłużyć czasownik *доходить/дойти*. W *Słowniku opisowym języka rosyjskiego* S.I. Ożegowa i N.J. Szwidowej (wersja internetowa: <http://ozhegov.info/slovar>) jako pierwsze odnotowano znaczenie ruchu: ‘iść, posuwając się, osiągnąć określone miejsce’. W zdaniach typu

- (23) Они дошли до станции

realizuje się struktura propozycjonalna $P(x, y)$. Czasownik w znaczeniu podstawowym niementalnym funkcjonuje jako dwumiejscowy predykat pierwszego rzędu. Znaczenie mentalne ‘dowiedzieć się o czymś, zrozumieć, wywnioskować coś’ zajmuje w haśle słownikowym piątą pozycję i ma, według autorów, charakter potoczny. W zdaniach typu

(24) Он своим умам дошел до этого

realizuje się struktura propozycjonalna $P(x, q)$, czyli z dwumiejscowym predykatem drugiego rzędu. Jak widzimy, zmiana klasy semantycznej powoduje w tym przypadku zmianę walencyjną – dotyczy to drugiego argumentu, a także form jego manifestacji:

(25) Он сам дошел, что ручные настройки намного лучше чем автомат.

(26) До него дошло, что его глаза были полностью незрячими.

Za przykład odwrotnej sytuacji, gdy czasownik mentalny sekundarnie jest używany w znaczeniu niementalnym, może posłużyć wyraz *понимать*. W użyciu podstawowym ma on znaczenie ‘zdawać sobie sprawę z czegoś, być świadomym czegoś, umieć wytłumaczyć coś’. Jest on, jak większość czasowników mentalnych, wykładnikiem dwumiejscowego predykatu drugiego rzędu, który w sposób izosemiczny realizuje się w zdaniach złożonych z komplementem zdaniowym:

(27) Я понимаю, что сделалось тогда со мною.

W jednym ze swoich użyczeń czasownik ten występuje w znaczeniu wartościującym: ‘ x zdaje sobie sprawę, jest świadom przyczyn i motywów zachowania y -a, w związku z czym akceptuje jego zachowanie, wyraża swoje współczucie’. W tym przypadku także realizuje się struktura propozycjonalna $P(x, q)$, choć pełnoskładowa forma treści predykatywnej propozycji zależnej raczej nie jest spotykana – zwykle jest ona reprezentowana przez rzeczownik dewerbatywny (ew. z zależnymi wyrazami), a najczęściej zachodzi pełne wyzerowanie bezkontekstowe wykładnika treści predykatywnej, por. przykłady:

(28) Не понимаю твоего раздражения. Если б в своё время ты к моей маме проявляла хоть долю того тепла, что я к Александре Владимировне (Василий Гроссман).

(29) Я понимаю твои чувства, – сказала Алена-Либертина (Виктор Пелевин).

(30) Ты можешь поступать, как хочешь, я тебя понимаю и прощаю (Владлен Давыдов).

Przedmiotem naszej analizy były przede wszystkim fakty polisemii w obrębie klasy czasowników mentalnych. W całym zgromadzonym korpusie, liczącym 368 leksemów, wyodrębniliśmy 80 (22%) takich jednostek, których

znaczenie ma charakter derywowany albo podstawowy w stosunku do innych derywatów. Innymi słowy, są to jednostki, które tworzą pary (w nielicznych przypadkach trójki) derywacyjne typu *верить*₁ > *верить*₂, *забывать*₁ > *забывать*₂, *сочинять*₁ > *сочинять*₂ itd.

Tabela 2. Lista polisemantów w klasie rosyjskich czasowników mentalnych

1.	1.	абстрагировать ₁
	2.	абстрагировать ₂
	3.	абстрагировать ₃
2.	4.	верить ₁
	5.	верить ₂
3.	6.	воспринимать ₁ , воспринять ₁
	7.	воспринимать ₂ , воспринять ₂
4.	8.	доходить ₁ , дойти ₁
	9.	доходить ₂ , дойти ₂ (до кого-либо)
5.	10.	думать ₁
	11.	думать ₂
	12.	думать ₃
6.	13.	думаться ₁ (+Dat)
	14.	думаться ₂ (+Dat)
	15.	думаться ₃ (+Dat)
7.	16.	забывать ₁ , забыть ₁
	17.	забывать ₂ , забыть ₂
8.	18.	забываться ₁ , забыться ₁ (+Dat)
	19.	забываться ₂ , забыться ₂
9.	20.	задумываться ₁ , задуматься ₁
	21.	задумываться ₂ , задуматься ₂
10.	22.	заключать ₁ , заключить ₁
	23.	заключать ₂ , заключить ₂
11.	24.	идентифицировать ₁
	25.	идентифицировать ₂
12.	26.	классифицировать ₁
	27.	классифицировать ₂
13.	28.	ориентироваться ₁
	29.	ориентироваться ₂
14.	30.	передумывать ₁ , передумать ₁ (много)
	31.	передумывать ₂ , передумать ₂
15.	32.	передумываться ₁ , передуматься ₁ (+Dat)
	33.	передумываться ₂ , передуматься ₂ (+Dat)
16.	34.	пересчитать ₁
	35.	пересчитать ₂
	36.	пересчитать ₃
17.	37.	переучиваться ₁ , переучиться ₁
	38.	переучиваться ₂ , переучиться ₂

18.	39.	поверить ₁
	40.	поверить ₂
19.	41.	подумывать ₁ , подумать ₁
	42.	подумывать ₂ , подумать ₂
	43.	подумать ₃
20.	44.	подумываться ₁ , подуматься ₁ (+Dat)
	45.	подумываться ₂ , подуматься ₂ (+Dat)
21.	46.	позабывать ₁
	47.	позабывать ₂ , позабыть
22.	48.	понимать ₁ , понять ₁
	49.	понимать ₂ , понять ₂
	50.	понимать ₃ , понять ₃
	51.	понимать ₄ , понять ₄
23.	52.	порешать ₁
	53.	порешать ₂
24.	54.	предпочитать ₁ , предпочесть ₁
	55.	предпочитать ₂ , предпочесть ₂
25.	56.	признавать ₁ , признать ₁
	57.	признавать ₂ , признать ₂
26.	58.	принимать ₁ , принять ₁
	59.	принимать ₂ , принять ₂
27.	60.	раздумывать ₁ , раздумать
	61.	раздумывать ₂
28.	62.	различать ₁ , различить ₁
	63.	различать ₂ , различить ₂
29.	64.	разуметь ₁
	65.	разуметь ₂
	66.	разуметь ₃
30.	67.	расклассифицировать ₁
	68.	расклассифицировать ₂
31.	69.	раскрывать ₁ , раскрыть ₁
	70.	раскрывать ₂ , раскрыть ₂
32.	71.	рассчитывать ₁
	72.	рассчитывать ₂ , рассчитать
33.	73.	решать ₁ , решить ₁
	74.	решать ₂ , решить ₂
34.	75.	сочинять ₁ , сочинить ₁
	76.	сочинять ₂ , сочинить ₂
35.	77.	трактовать ₁
	78.	трактовать ₂
36.	79.	узнавать ₁ , узнать ₁
	80.	узнавать ₂ , узнать ₂

Z analizy wynika, że zmiany znaczenia leksykalnego w różnym stopniu warunkują zmiany w zakresie łączliwości syntaktycznej wyrazów. Podzieliłem je na kilka typów.

Typ 1: brak zmian struktury propozycjonalnej. Czasowniki: *абстрагировать*₁ *абстрагировать*₂; *верить*₁ > *верить*₂; *доходить*₁, *дойти*₁ > *доходить*₂; *дойти*₂, *думать*₁ > *думать*₂ // *думать*₃; *думаться*₁ > *думаться*₂ // *думаться*₃; *забывать*₁, *забыть*₁ > *забывать*₂, *забыть*₂; *задумывать*₁, *задуматься*₁ > *задумываться*₂, *задуматься*₂; *ориентироваться*₁ > *ориентироваться*₂; *передумывать*₁, *передумать*₁ > *передумываться*₂, *передумать*₂; *передумываться*₁, *передуматься*₁ > *передумываться*₂, *передуматься*₂; *пересчитать*₁, *пересчитать*₂ > *пересчитать*₃, *переучиваться*₁, *переучиться*₁ > *переучиваться*₂, *переучиться*₂; *поверить*₁ > *поверить*₂; *подумывать*₁, *подумать*₁ > *подумываться*₂, *подумать*₂ // *подумать*₃; *подумываться*₁, *подуматься*₁ > *подумываться*₂, *подуматься*₂; *позабывать*₁ > *позабывать*₂; *понимать*₁, *понять*₁ > *понимать*₃, *понять*₃ // *понимать*₄, *понять*₄; *порешать*₁ > *порешать*₂; *признавать*₁, *признать*₁ > *признавать*₂, *признать*₂; *раздумывать*₁ > *раздумываться*₂; *разуметь*₁ > *разуметь*₃; *рассчитывать*₁ > *рассчитываться*₂; *решать*₁, *решить*₁ > *решать*₂, *решить*₂; *сочинять*₁, *сочинить*₁ > *сочинять*₂, *сочинить*₂.

Typ 2: $P(x, q) > P(x, q, r)$. Czasowniki: *абстрагировать*₁ > *абстрагировать*₃, *воспринимать*₁, *воспринять*₁ > *воспринимать*₂, *воспринять*₂; *заключатъ*₁, *заклүчить*₁ > *заключатъ*₂, *заклүчить*₂; *идентифицировать*₁ > *идентифицировать*₂; *классифицировать*₁ > *классифицировать*₂; *позабывать*₁ > *позабывать*₂; *понимать*₁, *понять*₁ > *понимать*₂, *понять*₂; *предпочитать*₁, *предпочестъ*₁ > *предпочитать*₂, *предпочестъ*₂; *принимать*₁, *принять*₁ > *принимать*₂, *принять*₂; *различать*₁, *различить*₁ > *различать*₂, *различить*₂; *разуметь*₁ > *разуметь*₂; *расклассифицировать*₁ > *расклассифицировать*₂; *трактовать*₁ > *трактовать*₂.

Typ 3: $P(x, q) > P(x, y, r)$. Czasowniki: *узнавать*₁, *узнать*₁ > *узнавать*₂, *узнать*₂.

Typ 4: $P(x, q) > P(p, x, q)$. Czasowniki: *раскрывать*₁, *раскрыть*₁ > *раскрывать*₂, *раскрыть*₂.

Typ 5: $P(x, q) > P(x)$. Czasowniki: *забываться*₁, *забыться*₁ > *забываться*₂, *забыться*₂.

Jak widzimy, większość (a mianowicie 66%) polisemantów należy do pierwszego typu, który nie wykazuje zmian struktury propozycjonalnej, spowodowanych zmianą znaczenia czasownika. W tym przypadku charakterystyczna dla predykatów mentalnych struktura propozycjonalna $P(x, q)$ jest zachowywana, co tłumaczy się jej statusem podstawowym: układ argu-

mentów (przedmiotowy + propozycjonalny) jest najbardziej dostosowany do sytuacji doznania mentalnego, w której działalność refleksywna podmiotu (x) jest skierowana na określony stan rzeczy (q).

Jeżeli chodzi o przekształcenie struktury propozycjonalnej, przeważnie zachodzi jej rozszerzenie: pojawia się kolejny argument propozycjonalny, uwarunkowany znaczeniem czasowników określenia, porównania, myślenia. Struktura propozycjonalna $P(x, q, r)$ różni się od poprzedniej tym, że w zakresie rozważań podmiotu pojawia się drugi stan rzeczy, wobec czego operacja myślowa ma bardziej skomplikowany charakter – polega na skojarzeniu q i r . Porównajmy pod tym względem czasowniki *трактовать*₁ i *трактовать*₂.

Tabela 3. Realizacje zdaniowe polisemantów *трактовать*₁ i *трактовать*₂

(rzadkie, przestarzałe) <i>трактовать</i> ₁ 'rozważać, myśleć o czymś' $P(x, q)$	<i>трактовать</i> ₂ 'tłumaczyć, interpretować coś w jakiś sposób, w nawiązaniu do czegoś' $P(x, q, r)$
<i>Он трактует, что здесь затрагивается Конституция.</i> <i>Компании трактуют, что относится к служебной информации, а что нет.</i> <i>Оно будет трактовать, что такое ценовая зона.</i> <i>Он трактует о крестьянских побегях.</i> <i>Я процитирую его полностью в той главе, которая трактует о сказках.</i>	<i>То, что относится к служебной информации, он трактует как то, что имеет секретный или полусекретный статус.</i> <i>То, что относится к служебной информации, он трактует как собственность фирмы.</i> <i>Служебную информации он трактует как то, что имеет секретный или полусекретный статус.</i> <i>В администрации Приморья такое решение трактуют как своеобразный ответ президента на недавнее письмо краевых властей.</i> <i>Изложенные материалы следует трактовать как предельно краткое описание эффективных математических методов.</i>

Typ $P(x, q) > P(x, y, r)$ jest reprezentowany tylko przez jedną parę derywacyjną: *узнавать*₁, *узнать*₁ > *узнавать*₂, *узнать*₂. W jednym znaczeniu ('identyfikować, rozpoznawać') czasownik *узнавать/узнать* funkcjonuje jako predykat dwumiejscowy, w drugim znaczeniu ('dowiadawać się, otrzymywać informację o czymś') zakłada obecność źródła informacji (y), choć pozycja ta na poziomie wypełnienia leksykalnego może być wyzerowana, o czym świadczą poniższe przykłady zdaniowe:

- (31) Он узнал голос Лины.
- (32) Но я сразу же узнал останки родной сестры своей корчаги.
- (33) Я узнала изверга.
- (34) Папа сразу узнал привидение, которое он видел на озере.
- (35) Я не сразу узнал Зою Михайловну.
- (36) Нечаянно узнает она от инвалида, что любовник ее давно женат на богатой дворянке.

- (37) Он узнает от жены о решении.
- (38) Он узнал историю этого несчастливца.
- (39) Он узнал у бригадира длину проволоки.
- (40) Он узнал длину проволоки.
- (41) Семен с ужасом узнает (от нее) про служанку.

Marginalny charakter ma też czwarty typ derywacji semantycznej, gdy strukturze propozycjonalnej $P(x, q)$ odpowiada derywowana struktura propozycjonalna $P(p, x, q)$. Czasownik *раскрывать*₁, *раскрыть*₁ funkcjonuje w konstrukcjach diatezy aktywnej w znaczeniu ‘zrozumieć, pojąć, zdać sobie sprawę z czegoś’, podczas gdy *раскрывать*₂, *раскрыть*₂ funkcjonuje w konstrukcjach diatezy afektywnej (z subiektem mentalnym w bierniku); w tym drugim przypadku w znaczeniu czasownika pojawia się dodatkowy element kauzatywny: ‘stan rzeczy p powoduje, że subiekt x dokonuje w świadomości operacji, których przedmiotem jest stan rzeczy q ’. Niżej są przytoczone przykłady użycia czasowników w obydwu znaczeniach:

- (42) Мы раскрыли, что преступление совершено преднамеренно.
- (43) Он раскрыл смысл учебной деятельности.
- (44) Раскрыл Шерлок Холмс это сложное дело.
- (45) Материалы следствия раскрыли нам, что преступление совершено преднамеренно..
- (46) Пьеса раскрывает нам драму российской жизни.
- (47) Материалы раскрывают нам его нечистоплотную деятельность.
- (48) Евангелие раскрывает перед нами образ человека в полном его масштабе.
- (49) Тепловые лучи легко раскрывают подобный обман.

Ostatni typ przekształceń dotyczy czasowników *забываться*₁, *забыть*₁ $>$ *забываться*₂, *забыться*₂. W jednym znaczeniu funkcjonują one jako predykaty dwumiejscowe, zaś w drugim – jako predykaty jednomiejscowe, będąc nazwami stanu głębokiej zadumy, zubożenia na bodźce zewnętrzne, zob. ilustracje:

- (50) Неужели забылось, чем кончилось их первое возвращение?
- (51) В такие дни забывается о летних отпусках.
- (52) Особенно легко забывалось о действительности во время бесед с Мариной.
- (53) И глаза прояснились, и забывалась дикая жизнь у кратера вулкана.
- (54) Застывшее, бескровное лицо забывалось ненадолго.
- (55) Забывалось, бывало, о других людях.
- (56) Здесь быстро забывалось.
- (57) Иван забылся.
- (58) Волнуемый воспоминаниями, я забылся.

Oczywiście fakt, że zmianie znaczenia leksykalnego nie towarzyszy zmiana struktury propozycjonalnej, nie oznacza, że nie zachodzą inne modyfikacje składniowe. Zmiany w tym przypadku mogą dotyczyć schematów eksplikacyjnych, tzn. form gramatycznej realizacji pozycji argumentowych

w kategoriach klas gramatycznych (zob. Karolak 2002: 153 i n.). W celu uporządkowania informacji tego rodzaju należy podzielić schematy eksplikacyjne na cztery typy: 1) dyskretne, czyli zawierające zdania dopełnieniowe jako wykładniki argumentów propozycjonalnych ($q \rightarrow V_q$); 2) wół dyskretne – zawierające wykładnik predykatu propozycji zależnej w formie rzeczownika abstrakcyjnego, przymiotnika bądź infinitywu ($q \rightarrow NV_q / VI_q / Adj_q$); 3) niedyskretne, gdy argument propozycjonalny jest reprezentowany przez argumenty przedmiotowe propozycji zależnej (predykat zaś ulega wyeliminowaniu) ($q \rightarrow N_{aq} \emptyset_q$); 4) zerowe, gdy argument propozycjonalny nie został zmanifestowany w żadnej formie leksykalnej ($q \rightarrow \emptyset_q$). Przy uwzględnieniu powyższych rodzajów gramatycznej strukturalizacji treści predykatywnych można wyodrębnić dwadzieścia typów przekształceń schematów eksplikacyjnych, towarzyszących zmianom znaczenia leksykalnego czasownika. Każdej parze derywacyjnej w tabeli 4 jest przyporządkowana globalna klasa walencyjna⁵: symbole „+” oraz „-” oznaczają realizację lub brak realizacji jednego z czterech, wyżej wymienionych typów, natomiast kolejność symboli odpowiada kolejności, w której zostały zaprezentowane.

Z analizy tabeli 4 wynika, że najbardziej konsekwentnie argument propozycjonalny jest realizowany w formie wół dyskretnej (gdy wyrażeniu treści predykatywnej służy rzeczownik abstrakcyjny, infinityw lub przymiotnik). Tylko w trzech przypadkach o różnicy reprezentacji składniowej polisemantów decyduje realizacja lub brak realizacji tego typu (typy 5, 15 i 19).

Realizacja argumentu propozycjonalnego w formie zdania dopełnieniowego najbardziej regularnie występuje w zdaniach z pierwszym, podstawowym znaczeniem czasownika: w 14 typach derywacyjnych z 19. W zdaniach z czasownikiem semantycznie derywowanym najczęściej (w 11 typach derywacyjnych) ten sposób gramatyzacji argumentu propozycjonalnego nie jest dopuszczalny.

Niedyskretny typ realizacji argumentu propozycjonalnego także jest bardziej charakterystyczny dla czasowników w znaczeniu podstawowym, proporcja GKW1/GKW2 wynosi 14/8. Natomiast wyzerowanie q jest prawie jednakowo charakterystyczne dla obydwu polisemantów, obejmując około połowy czasowników w przypadku GKW1 oraz w przypadku GKW2.

Ogólny wniosek, który płynie z powyższych analiz, jednoznacznie wskazuje na to, że istnieje określony kierunek derywacji semantycznej w wymiarze walencji czasownika: użyciu czasownika w znaczeniu pochodnym towarzyszą ograniczenia syntaktyczne, zwłaszcza dotyczące możliwości realizacji argumentu propozycjonalnego w formie zdania zależnego, jak również wy-

⁵ O pojęciu klasy walencyjnej zob. Kiklewicz/Korytkowska 2010: 16.

Tabela 4. Zmiany globalnych schematów eksplikacyjnych (GKW) w obrębie tej samej struktury propozycjonalnej $P(x, q)$

L.p.	Derywacja semantyczna	GKW1	GKW2
1	<i>абстрагировать</i> ₁ > <i>абстрагировать</i> ₂	- + + +	+ + + +
2	<i>верить</i> ₁ > <i>верить</i> ₂ <i>забывать</i> ₁ , <i>забыть</i> ₁ > <i>забывать</i> ₂ , <i>забыть</i> ₂ <i>думать</i> ₁ > <i>думать</i> ₃ <i>поверить</i> ₁ > <i>поверить</i> ₂ <i>подумать</i> ₁ , <i>подумать</i> ₁ > <i>подумать</i> ₂ , <i>подумать</i> ₂ <i>понимать</i> ₁ , <i>понять</i> ₁ > <i>понимать</i> ₃ , <i>понять</i> ₃	+ + + +	- + + -
3	<i>доходить</i> ₁ > <i>доходить</i> ₂	+ + - -	+ + - +
4	<i>думать</i> ₁ > <i>думать</i> ₂ <i>подумать</i> ₁ > <i>подумать</i> ₃	+ + + +	+ + + +
5	<i>думаться</i> ₁ > <i>думаться</i> ₂	+ + + +	+ - - -
6	<i>думаться</i> ₁ > <i>думаться</i> ₃	+ + + +	- + - -
7	<i>задумываться</i> ₁ , <i>задуматься</i> ₁ > <i>задумываться</i> ₂ , <i>задуматься</i> ₂ <i>подумать</i> ₁ , <i>подумать</i> ₁ > <i>подумать</i> ₂ , <i>подумать</i> ₂	+ + + +	- + - -
8	<i>ориентироваться</i> ₁ > <i>ориентироваться</i> ₂ <i>передумать</i> ₁ , <i>передумать</i> ₁ > <i>передумать</i> ₂ , <i>передумать</i> ₂	+ + + +	- + - +
9	<i>передумать</i> ₁ , <i>передумать</i> ₁ > <i>передумать</i> ₂ , <i>передумать</i> ₂	- + - -	- + - +
10	<i>пересчитать</i> ₁ > <i>пересчитать</i> ₂	+ + + -	- + - +
11	<i>пересчитать</i> ₁ > <i>пересчитать</i> ₃	+ + + -	- + + -
12	<i>переучиваться</i> ₁ , <i>переучиться</i> ₁ > <i>переучиваться</i> ₂ , <i>переучиться</i> ₂	- - - +	- - - +
13	<i>позабывать</i> ₁ > <i>позабывать</i> ₂	+ + + -	+ + + -
14	<i>понимать</i> ₁ , <i>понять</i> ₁ > <i>понимать</i> ₄ , <i>понять</i> ₄	+ + + +	+ + + -
15	<i>порешать</i> ₁ > <i>порешать</i> ₂	- + - -	- + - -
16	<i>признавать</i> ₁ , <i>признать</i> ₁ > <i>признавать</i> ₂ , <i>признать</i> ₂	+ + + -	+ - + -
17	<i>раздумывать</i> ₁ > <i>раздумывать</i> ₂	- + - +	+ + - +
18	<i>разуметь</i> ₁ > <i>разуметь</i> ₃	+ + + +	- + + -
19	<i>рассчитывать</i> ₁ > <i>рассчитывать</i> ₂ <i>решать</i> ₁ , <i>решить</i> ₁ > <i>решать</i> ₂ , <i>решить</i> ₂	+ + + -	+ + - -
20	<i>сочинять</i> ₁ , <i>сочинить</i> ₁ > <i>сочинять</i> ₂ , <i>сочинить</i> ₂	+ + + -	- - + +

eliminowania wykładnika treści predykatywnej, zakodowanej w tej pozycji składniowej.

Istnieją tylko cztery przypadki, gdy zmiana znaczenia leksykalnego nie powoduje zmiany globalnego schematu walencyjnego – 4, 12, 13 i 15 (obejmujące pięć par derywacyjnych). W przypadku par derywacyjnych *думать*₁ > *думать*₂ oraz *подумать*₁ > *подумать*₂ różnica dotyczy spe-

cyfikacji poszczególnych typów realizacji argumentu propozycjonalnego: czasowniki *думать*₂ i *подумать*₁ posiadają o wiele bardziej skomplikowane zespoły form syntaktycznych, głównie za sprawą rozszczępienia argumentu propozycjonalnego.

думать₁

- (59) Олимпик думает, как поступить с Мохой.
- (60) Она думает об измене.
- (61) Россия думает о выходе из Совета Европы.
- (62) Зоопарк думает о детях.
- (63) Муж думает о другой.
- (64) Чапай думает!
- (65) Он много думает.

думать₂

- (66) Он думает, что я его люблю.
- (67) О том, что муж не вернулся, она думает, что это – ее собственная вина.
- (68) О том, что муж не вернулся, она думает как о своем поражении.
- (69) О том, что муж не вернулся, она думает как о должном.
- (70) О том, что случилось, она думает только хорошее.
- (71) Он думает о калориях, что они не нужны человеку.
- (72) Он думает о войне как о проявлении безнравственности.
- (73) Он думает об учебе только хорошее.
- (74) Он думает о ее действиях только хорошее.
- (75) Он правильно думает об американцах.
- (76) Он думает о детях, что они эгоистичны.
- (77) Он думает о вещах как о живых людях.
- (78) Он думает о детях только хорошее.

W przypadku dwóch par derywacyjnych: *переувчиться*₁, *переувчиться*₂ > *переувчиться*₂, *переувчиться*₂ oraz *порешать*₁ > *порешать*₂ nie odnotowaliśmy żadnych zmian na poziomie łączliwości składniowej czasowników.

Na zakończenie należy stwierdzić, że model składni semantycznej Karolaka daje ogromne możliwości zarówno w zakresie leksykografii, jak i w zakresie semantyki funkcjonalnej, zwłaszcza w badaniach nad polisemią. Z obserwacji nad zebraniem materiałem językowym – rosyjskimi czasownikami mentalnymi, wynika, że zmiana znaczenia leksykalnego przeważnie wiąże się ze zmianą właściwości syntaktycznych czasownika. Dotyczy to takich aspektów, jak struktura propozycjonalna (czyli implikowane przez predykat czasownikowy pozycje argumentowe), diateza (aktywna, pasywna, afektywna, pseudosubiektywna), klasa walencyjna, schemat eksplikacyjny oraz schemat zdaniowy (związek rządu). Z odnotowanych 42 par derywacyjnych w 24 przypadkach (57%) różnica ta dotyczy globalnego schematu

walencyjnego, tzn. dyskretnego, w pół dyskretnego, niedyskretnego lub zerowego typu realizacji argumentu propozycjonalnego. W przypadku 13 par derywacyjnych (31%) różnica syntaktyczna ma charakter bardziej radykalny – dotyczy struktur propozycjonalnych, czyli liczby implikowanych przez predykat pozycji argumentowych. Nieznaczną liczbą jednostek reprezentuje przypadek, gdy polisemanty różnią się specyfikacją schematów eksplikacyjnych, m.in. dopuszczalnością zjawiska rozszczepienia argumentu propozycjonalnego, jak również przypadek, gdy nie występują żadne różnice syntaktyczne jednostek, realizujących różne znaczenia w obrębie klasy czasowników mentalnych.

Literatura

- Апресян J.D. [= Апресян Ю.Д.] (1995): *Избранные труды*. Т. 2: *Интегральное описание языка и системная лексикография*. Москва.
- Апресян J.D. [= Апресян Ю.Д.] (red.) (2010): *Теоретические проблемы русского синтаксиса. Взаимодействие грамматики и словаря*. Москва.
- Апресян J.D. [= Апресян Ю.Д.] (red.) (2014): *Активный словарь русского языка*. Т. 1–2. Москва.
- Dubisz S. (red.) (2008): *Uniwersalny słownik języka polskiego*. 1–4. Warszawa.
- Grodziński E. (1984): *Łączliwość synonimów*. „Poradnik Językowy” 1, 15–19.
- Karolak S. (1984): *Składnia wyrażen predykatywnych*. [W:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Red. Z. Topolińska. Warszawa, 11–211.
- Karolak S. (2002): *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*. Warszawa.
- Kiklewicz A. (2015): *Синтаксическая информация в лексикографическом описании слова (на примере ментальных глаголов)*. [W:] *Русская лексикография вчера, сегодня, завтра*. Red. A. Kamalova Olsztyn, 33–57.
- Kiklewicz A., Korytkowska M. (2012): *Экспликативный синтаксис как информационная база лексикографического описания глаголов (на материале польского и русского языков)*. „Acta Linguistica Petropolitana” VIII/3, 279–297.
- Kiklewicz A., Korytkowska M. (2013a): *Modelowanie płaszczyzny syntaktycznej a segmentacja hasła słownikowego (na przykładzie języków słowiańskich)*. „Biuletyn PTJ” LXVIII, 49–68.
- Kiklewicz A., Korytkowska M. (2013b): *Моделирование синтаксической структуры как основа сегментации словарной статьи*. [W:] *Konfrontacje składniowe. Nowe fakty, nowe idee*. Red. J. Lubocha-Kruglik, B. Borek. Katowice, 159–170.
- Korytkowska M. (1992): *Типу пропозиції предикатowo-argumentowych*. Warszawa. [Gramatyka konfrontatywna polsko-bułgarska. 5/1].
- Mustajoki A. [= Мустайоки А.] (2006): *Теория функционального синтаксиса. От семантических структур к языковым средствам*. Москва.
- Topolińska Z. (1984): *Przedmowa*. [W:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Red. Z. Topolińska. Warszawa, 5–9.

Summary

The author considers the state of the art in the contemporary research in the field of semantic syntax, in particular it focuses on Stanislaw Karolak's theoretical model. The article discusses some perspectives of its application in modern linguistics : in the field of lexicography, functional semantics, contrastive linguistics and others. Some new applications of Karolak's theoretical model are also suggested, in fields such as aspects of diathesis theory, polysemy (semantic derivation), stylistics, language units frequency, grammatical nomination, due to the synthetic or analytic status of predicate exposition, the relation between semantics and syntax, due to the fact that valency of the verb is conditioned by the semantic (thematic) class the verb belongs to.

